

## RAQAMLI JAMIYATDA AVLODLARARO MA’NAVIY VORISLIK MEXANIZMLARINING TRANSFORMATSIYASI

**Sharobiddinov Sherzodbek Shuxratbek o‘g‘li**

Namangan davlat pedagogika instituti (PhD) katta o‘qituvchisi

[sharobiddinov1993@gmail.com](mailto:sharobiddinov1993@gmail.com)

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.23396981>

**Annotatsiya.** Tezida raqamli jamiyat sharoitida avlodlararo ma’naviy vorislik mexanizmlarida yuz berayotgan o‘zgarishlar ijtimoiy-falsafiy jihatdan tahlil qilinadi. M.Mid madaniyat tipologiyasi va K.Mangeymning avlodlar konsepsiyasi asosida ma’naviy merosni uzatishning vertikal modelidan ko‘p yo‘nalishli tarmoq modeliga o‘tish jarayoni asoslanadi. Ushbu transformatsiyaning xavf va imkoniyatlari ochib berilib, vorislik uzluksizligini ta’minlashga oid takliflar ilgari suriladi.

**Kalit so‘zlar:** ma’naviy vorislik, avlodlar, raqamli jamiyat, transformatsiya, teskari ijtimoiylashuv, madaniy xotira, qadriyatlar, an’ana va innovatsiya.

**Abstract.** The thesis offers a socio-philosophical analysis of changes in the mechanisms of intergenerational spiritual continuity in the digital society. Drawing on M. Mead’s typology of cultures and K. Mannheim’s concept of generations, it substantiates the shift from a vertical model of transmitting spiritual heritage to a multidirectional network model. The risks and opportunities of this transformation are revealed, and proposals for ensuring the continuity of succession are put forward.

**Keywords:** spiritual continuity, generations, digital society, transformation, reverse socialization, cultural memory, values, tradition and innovation.

Ma’naviy vorislik — jamiyatning o‘zligini saqlab qolishi va rivojlanishini ta’minlovchi asosiy ijtimoiy mexanizmlardan biridir. U orqali qadriyatlar, axloqiy me’yorlar, urf-odatlar, tarixiy xotira va dunyoqarash tamoyillari bir avloddan ikkinchisiga uzatiladi. Asrlar davomida bu jarayon nisbatan barqaror kanallar — oila, mahalla, ustoz-shogird an’anasi, diniy va ta’lim muassasalari orqali kechib kelgan. Biroq XXI asrda raqamli texnologiyalarning hayotning barcha sohalariga kirib borishi ma’naviy merosni uzatish usullarini ham tubdan o‘zgartirmoqda. Bugungi yoshlar dunyoqarashining shakllanishiga ota-ona va ustozlar bilan bir qatorda ijtimoiy tarmoqlar, blogger va algoritmlar ham bevosita ta’sir ko‘rsatmoqda. O‘zbekistonda yosh avlodni milliy va umuminsoniy qadriyatlar ruhida tarbiyalash davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishi sifatida belgilangani [1] bu jarayonni ijtimoiy-falsafiy jihatdan chuqur tahlil qilish zaruratini kuchaytiradi.

Avlodlararo munosabatlarni tahlil qilishda K.Mangeymning avlodlar konsepsiyasi muhim metodologik ahamiyatga ega. Unga ko‘ra, avlod faqat biologik yosh guruhi emas, balki bir xil tarixiy-ijtimoiy tajribani boshdan kechirgan va shu asosda umumiy dunyoqarashga ega bo‘lgan ijtimoiy birlikdir [3]. Shu nuqtai nazardan, raqamli muhitda ulg‘aygan avlod o‘zidan oldingilardan nafaqat texnik ko‘nikmalari, balki axborotni qabul qilish, muloqot qilish va qadriyatlarni baholash usullari bilan ham farq qiladi. M.Prenski bu farqni “raqamli tubjoylar” va “raqamli muhojirlar” tushunchalari orqali ifodalagan [5].

O‘zbek xalqi tarixida ma’naviy vorislikning boy va o‘ziga xos an’analari shakllangan. Oilada katta avlodning so‘zi va namunasi, “ustoz-shogird” maktabi, mahalladagi jamoaviy tarbiya, to‘y-ma‘rakalar va bayramlar orqali qadriyatlar avloddan avlodga tabiiy ravishda uzatilib kelgan. Bunday tizimda vorislikning asosiy tayanchlari kattalarga hurmat, tajribaning og‘zaki va amaliy uzatilishi hamda shaxsning jamoaga mansublik tuyg‘usi bo‘lgan. Qadriyatlar falsafasida ham qadriyatlarning uzluksizligi jamiyat barqarorligining asosiy sharti sifatida qaraladi [8]. Raqamli jamiyat esa aynan ushbu tayanchlarning har biriga ta’sir ko‘rsatmoqda: kattalar maslahati o‘rnini qidiruv tizimi egallamoqda, jonli muloqot onlayn muloqotga, jamoaviy marosimlar esa ko‘pincha ularning raqamli “tasviri”ga aylanmoqda.

Ma’naviy vorislik transformatsiyasining mohiyatini tushunishda M.Midning madaniyat tipologiyasi ayniqsa qimmatlidir. U madaniyatlarning uch turini ajratadi: postfigurativ madaniyatda yoshlar asosan kattalardan o‘rganadi, kofigurativ madaniyatda tengdoshlardan, prefigurativ madaniyatda esa kattalar ham yoshlardan o‘rganishga majbur bo‘ladi [2]. Bizningcha, raqamli jamiyat ma’naviy vorislikning an’anaviy postfigurativ, ya’ni vertikal modelini ko‘p yo‘nalishli tarmoq modeliga aylantirmoqda. Unda bilim va ko‘nikmalar kattalardan kichiklarga (an’anaviy vorislik), tengdoshlar o‘rtasida (gorizontal almashinuv) va yoshlardan kattalarga (teskari ijtimoiylashuv) bir vaqtda uzatiladi. Masalan, raqamli texnologiyalardan foydalanishni keksa avlod ko‘pincha nevaralaridan o‘rganadi. Bu esa an’anaviy “ustozlik” maqomining qisman o‘zgarishiga olib keladi.

Ushbu transformatsiya bir qator xavflarni yuzaga keltiradi. Birinchidan, ma’lumot olishning tezlashuvi va axborot manbalarining ko‘payishi kattalar obro‘sining tabiiy asosi bo‘lgan “bilim monopoliyasi”ni yo‘qqa chiqaradi. Bu ba’zan ularning ma’naviy-axloqiy tajribasi qadrini ham pasaytirib yuborishi mumkin. Ikkinchidan, Z.Bauman ta’riflagan “suyuq zamonaviylik” sharoitida barqaror me’yor va qadriyatlar o‘rnini tez o‘zgaruvchan trendlar egallashga moyil bo‘ladi [6]. Uchinchidan, jamiyatning madaniy xotirasi parchalanish xavfiga duch keladi. Ya.Assmann ko‘rsatganidek, madaniy xotira jamoaning o‘zligini belgilovchi va avloddan avlodga uzatiladigan ramziy meros hisoblanadi [7]. Raqamli muhitdagi bo‘lak-bo‘lak, tezkor va kontekstdan uzilgan axborot oqimi uning yaxlit holda uzatilishini qiyinlashtiradi. To‘rtinchidan, oila a’zolarining bir xonada bo‘lsa-da har biri o‘z ekraniga band bo‘lishi avlodlararo jonli muloqotning qisqarishiga olib kelmoqda.

Shu bilan birga, raqamli jamiyat ma’naviy vorislik uchun yangi imkoniyatlar ham ochadi. Tarixiy manbalar, qo‘lyozmalar, mutafakkirlar merosi va xalq og‘zaki ijodi namunalarining raqamlashtirilishi ularni keng ommaga, eng avvalo, yoshlarga yetkazish imkonini bermoqda. Oilaviy xotira va shajaralarni raqamli shaklda saqlash, keksa avlod vakillarining hayotiy tajribasini audio-video formatda hujjatlashtirish avlodlar o‘rtasida yangi “ko‘prik”larni yaratmoqda. Teskari ijtimoiylashuv ham to‘g‘ri yo‘naltirilsa, avlodlar o‘rtasidagi o‘zaro hurmat va hamkorlikni kuchaytiruvchi omilga aylanishi mumkin: yoshlar raqamli ko‘nikmalarni, kattalar esa hayotiy donolik va ma’naviy tajribani ulashadi. Demak, raqamli transformatsiyani faqat tahdid sifatida emas, balki ma’naviy vorislikning yangi shakllarini izlash uchun imkoniyat sifatida ham ko‘rish lozim.

Xulosa qilib aytganda, raqamli jamiyatda avlodlararo ma’naviy vorislik yo‘qolmaydi, balki o‘z shakli va mexanizmlarini o‘zgartiradi: vertikal, bir yo‘nalishli uzatish modelidan ko‘p

yoʻnalishli tarmoq modeliga oʻtadi. Bu jarayonda vorislikning mazmuni, yaʼni milliy va umuminsoniy qadriyatlar yadrosini saqlab qolgan holda uni uzatish shakllarini zamonga moslashtirish asosiy vazifa hisoblanadi [4]. Buning uchun quyidagi takliflarni ilgari surish maqsadga muvofiq: birinchidan, maʼnaviy-madaniy merosni zamonaviy raqamli formatlarda — interaktiv platformalar, mobil ilovalar, qisqa video va podkastlar orqali yoshlarga yetkazishni tizimli yoʻlga qoʻyish; ikkinchidan, oila va mahallada nevara va bobo-buvilar birgalikda ishtirok etadigan “avlodlar muloqoti” loyihalarini, xususan, oilaviy tarix va shajarani raqamli hujjatlashtirish tashabbuslarini qoʻllab-quvvatlash; uchinchidan, keksa avlodning raqamli savodxonligini oshirish orqali ularning raqamli makondagi maʼnaviy taʼsirini kengaytirish; toʻrtinchidan, avlodlararo qadriyatlar dinamikasini muntazam oʻrganuvchi ijtimoiy-falsafiy va sotsiologik tadqiqotlarni rivojlantirish.

#### **Foydalanilgan adabiyotlar:**

1. Mirziyoyev Sh.M. Yangi Oʻzbekiston strategiyasi. – Toshkent: Oʻzbekiston, 2021.
2. Mead M. Culture and Commitment: A Study of the Generation Gap. – Garden City, NY: Natural History Press, 1970.
3. Mannheim K. The Problem of Generations // Essays on the Sociology of Knowledge. – London: Routledge & Kegan Paul, 1952. – P. 276–322.
4. Karimov I.A. Yuksak maʼnaviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Maʼnaviyat, 2008.
5. Prensky M. Digital Natives, Digital Immigrants // On the Horizon. – 2001. – Vol. 9, No. 5. – P. 1–6.
6. Bauman Z. Liquid Modernity. – Cambridge: Polity Press, 2000.
7. Ассман Я. Культурная память: письмо, память о прошлом и политическая идентичность в высоких культурах древности. – М.: Языки славянской культуры, 2004.
8. Nazarov Q. Qadriyatlar falsafasi. – Toshkent: Oʻzbekiston faylasuflari milliy jamiyati, 2004.